

MARTON SZABOLCS

KÖZÉPKORI GALAMBPOSTA MAGYARORSZÁGON?

A középkorban a hírközlés leggyorsabb módja a postagalamb-használat lehetett. Galambokat már az ókori sumérok és egyiptomiak is használtak üzenetszállításra. A galamb háziásítása időszámításunk előtt 3000 körül következett be. A házi galamb őse a szirti galamb (*Columba livia*) volt, ami a Közel-Keleten akár 250 km távolságba is elrepült naponta ivóvízért. A szirti galamb páratlan hazatalálási készségét felismerve állítólag már a föníciaiak és az egyiptomiak is galambot vittek magukkal a tengerre, hogy híreket küldjenek az otthoniaknak.¹ Mackrott és Szikora szerint az ő nyomukban haladva a görögök és a rómaiak is alkalmazni kezdték a galambpostát. A görög Taurosztész olimpiai győzelmét hírvivő galambbal üzent meg az otthonmaradottaknak. Mackrott szerint id. Plinius (i. sz. 23–79) azt írta, hogy Caesar korában az elutazó római polgárok galambokat vittek magukkal, melyekkel úticéljuk elérésekor az otthon hagyottakat értesítették. Varro (i. e. 116–27) és Columella (i. sz. I. sz.) hosszú fejezetet szentelt a mezőgazdaságról írott munkájában a galambtenyésztésnek, de nem említik a postai célzatú röptetést.² Szikora feltehetőnek tartotta, hogy a rómaiakkal kerültek a postagalambok a Kárpát-medencébe, és a szlávoktól a X. századból tudni véli, hogy előszeretettel küldtek postagalambokat, sőt a ruszok galambok lábára meggyújtott zsinórt helyezve várostromra is használták az

¹ Heinrich Mackrott: *Galambtenyésztés*. Budapest 2004. 13. (a továbbiakban Mackrott); Meleg István (szerk.): *A galamb és tenyésztése*. I. Budapest 2001. 7.; Szikora András: *Katonagalambok, hírvivő galambok*. Budapest 1983. 10–20. (a továbbiakban Szikora)

² Mackrott 13.; Szikora 20–25.; Varro: *A mezőgazdaságról*. (ford., jegyz. Kun József) Budapest 1971. 395–401.; Caius Plinius Secundus: *Historia naturalis...* (ed. Carolus Mayhoff) Lipcse 1909. X. 52–53., 262–264. Plinius valóban írt a galambtartásról, de nem említette a postahasználatot. Columella: *A mezőgazdaságról*. (ford., jegyz. Hoffmann Zsuzsanna) Szeged 2005. 267–270. Logikus lenne a rómaiak fejlett infrastruktúráját ismerve feltételezni a postagalamb-hálózatukat is, de írott forrásaink ezt nem támasztják alá.

állatokat. A megijedt galambok berepültek a városba, elbújtak a zsúpfedeles, nádfe-
deles házak padlásán, és felgyújtották a várost.³ Ezen a történeten kívül nincsen más
beszámolónk a szlávok 'postagalambjairól'.

Az arabok ellenben bizonyosan kedvelték a postagalambokat, 1096-ban a
keresztesek állítólag valóságos postahálózatot találtak Palesztinában. A galambok
ilyen használatával valószínűleg csak a keresztes háborúk alatt ismerkedtek meg
először a keresztények, ezért csak II. András jeruzsálemi hadjárata után jelenhettek
meg nálunk is a postagalambok, de igazán fontossá csak a tatárjárást követő várépi-
tések során válhattak. (Szikora András szerint viszont már I. István és az országba
érkező hittérítők használtak hírvivő galambokat.)⁴ A korai magyar postagalambok
ellen figyelmeztető jel, hogy a középkori Európában kevés forrása maradt meg egy-
általán a galambtartásnak. Nürnberg városából ismerünk egy rendeletet 1299-ből,
ami tiltja a polgároknak a galambtartást, ez bizonyítja a helyiek galambászatát.⁵ Per-
sze ebből nem derül ki, hogy hírszállításra használták galambjaikat, vagy más okból
tartották őket? Mindenesetre ez a híradás igen késői, jócskán a keresztes háborúk
után bukkant fel. Tudunk Modena városának 1328-as tiltó rendeletéről is, ami sze-
rencsére már árulkodóbb. Itt a galambörpötetésnek olyan szokása volt, hogy egy
galambrajt felengedtek a levegőbe, és ezekhez csatlakoztak más galambok. A dolog
érdekessége az volt, hogy nem mindegyik galamb tért haza, ezeket az idegen galam-

³ Mackrott 13.; Szikora 25–26. Mackrott szerint a római erődítmények tornyainak teteje szolgál-
hatott a galambok szállásául. Szikora úgy tudja, hogy a római légiók hordozható galambhá-
zakban szállították a galambokat.

⁴ Mackrott 13., 154.; Szikora 26–28.; Vajda Endre: A posta története. Budapest 1967. 16. Vajda
szerint az első galambposta csak a X–XI. századi Egyiptomban jelent meg. Állítja, hogy a
rómaiak csak igen korlátolt mértékben tudták hírvitelre használni a galambokat. Ld. uo. 33.
old. Feltehetően neki van igaza, a rómaiak nem használtak postagalambot. A török népek is
majd az araboktól tanulják el a galambpostát, és ők hozzák Európába. A keresztesek állító-
lag 1099-ben Jeruzsálem felé vonulva Kaiszareinál véletlenül találtak egy sólyom által el-
pusztított galambot üzenettel együtt, és így találkoztak először a galambpostával. Ld. Steven
Runciman: A keresztes hadjáratok története. Budapest 2002. 214.

⁵ Mackrott 13.

bokat minden esetben levágták. Fogadásokat is kötöttek a hazatérő galambokra, és ily módon a fogadásokkal vívták ki az előljáróság haragját, ami megtiltotta a galamb-röptetést.⁶ A galambok hírvitelre való használatáról még nem tudtak.

Köztudomású gondolat, hogy régen a körülzárt várakból a védők a legtöbb esetben csak galambokkal tudták ismertetni helyzetüket, így stratégiai fontosságúvá váltak a képzett postagalambok. A galambot meg kellett tanítani arra, hogy a feleresztést követően a leggyorsabban a magasba emelkedjen, hogy az ostromlók ne tudjanak rá lőni. Ugyanilyen fontos volt, hogy érkezéskor nagy magasságból szinte bukórepülésben (dugóhúzószerűen) érkezzen a galambdúcra, szintén, hogy elkerülje a lövéseket. A dúc mindig a vár belső, legjobban védett részén volt, a kirepülési folyosó pedig a leginkább megközelíthetetlen falszakasz irányába. Nem volt ritka, hogy az üzenetet rejtjelezték, és egyszerre 5-6 madarat indítottak útnak, hogy egy biztosan célba érjen. Emiatt azután háborúk idején igen nagyszámú madarat tartottak a várakban.⁷

A galambok repülési sebessége mára elérte rövidebb távon a 100-110 km/órás sebességet,⁸ de a XIX. századi nemesítést megelőzően is kb. 70-80 km-t tehettek meg akár több órán keresztül (terhelten) is. A postagalamb repülési iránya egyirányú, a kikelési helyére, a párjához, igyekszik vissza, pl. Budáról elszállíthatták a galambot Munkácsra, és onnan vissza tudott repülni Budára, de oda-vissza nem repkedett a madár. Ahhoz már Munkácsról kellett volna galambot vinni Budára.

Bálint Sándor szerint a galambposta intézményét a törökök honosították meg Magyarországon. A szegedi etnográfus úgy találta, hogy a galambposta első említése éppen Szeged 1552-es ostrománál bukkant fel Magyarországon, amikor is a körülzárt Héder béget Ali budai pasa galambpostával (és futár útján is) kitartásra

⁶Wendell Mitchell Levi: *The Pigeon*. 1963. 4., 33., 116.

⁷Szikora 29–30. A szerző a XIX. századi várharcok tanulságait vetítette vissza a középkorba.

⁸Mackrott 159.

biztatta.⁹ Ettől kezdve szerepelnek a galambok a szegediek életében, és a XIX. században a galamb vált az itteniek legnagyobb szenvedélyévé. A galamb hasznosításáról tudni kell, hogy nem csak hússal látta el a konyhát, trágyája is elsőrangú, sőt bőrcserzésre is hasznosítható volt, tollával párnát tömtek. A szegedi galambászok nem postagalambot neveltek galambjaikból, hanem minél magasabbra próbálták őket röptetni, és így versenyeztették őket.¹⁰

Vajon a török hódítás előtt is léteztek galambászok Szegeden? Az 1522-es adójegyzék nagyon részletes képet ad Szeged lakosairól, de nem találunk köztük egyetlen Galambost, Galambászt sem. Baglyost viszont kettőt is, egy Madarászt, illetve egy Sólyom és egy Pacsirta nevű egyénről is megemlékezett a jegyzék.¹¹ A közeli Szabadka területén 1525-ben készült részletes jobbágylistán is csupán egyetlen Galambost találunk.¹² Emiatt nem kételkedhetünk abban, hogy a galambok hírvitelre használatát csak a török honosította meg Szeged és Buda között.

Galambos személynév viszont sok megőrződött az ország különböző tájain. A családnév szótár szerint először 1388-ban bukkant fel ez a személynév – Galambus [Péter], és 1526-ig összesen 18 Galambosról tud.¹³ Persze nem lehet

⁹ Bálint Sándor: A szegedi galambászat. Néprajzi Közlemények 1956. 26.

¹⁰ Uo. 26.; Mackrott 148–149. Ma is létezik még magassági galambreptetés külföldön.

¹¹ Reizner János: Szeged története. IV. Szeged 1900. 101., 114. Thomas Baglas, Benedictus Baglylvas; 102. Fabianus Madarasz; 104. Mathias Solom; 125. Paulus Pachyrta. Az adójegyzék utcánként összesítette a neveket, és innen tudjuk, hogy volt Szegeden külön Madarász utca is akkoriban (uo. 121. Plathea Madaraazs)

¹² Engel Pál: Egy bácskai jobbágynévsor 1525-ből. Történelmi Szemle 1995/3. 360. A mai Csantavér faluban (Szerbia) élt Johannes Galambos. Rajta kívül a lista sok Madarászról tud, de még Csókásról is.

¹³ Kázmér Miklós: Régi magyar családnevek szótára XIV–XVII. század. Budapest 1993. 390. Több Galambos és egyetlen Galambas (Galambász?) névváltozatot sorol fel.; Ehhez képest a régebbi kiadású Benkó Lóránd (főszerk.): A magyar nyelv történeti–etimológiai szótára. I. Budapest 1967. 1016. szerint már 1138-ban felbukkant a Glombudi (Galamb?) név, 1165 körül a golombos, 1316-ban a Galamb. A szó egyébként szláv eredetű, a magyarba egy közelebbiről meg nem határozható szláv nyelv régi *golobъ* 'galamb' szava került át a X. sz. vége előtt golomb alakban. Úgy tűnik, hogy az ókortól a szelidség, tisztaság és szeretet jelképének tartották. Innen ered a 'galambom' kedveskedő jelző is.

sejteni, hogy ezek a Galambosok mi célból tartottak galambot (táplálkozás, hírvitel stb.), vagy hogy egyáltalán tényleg tartottak-e galambot? A Pacsirta, Verebes, Baglyos stb. családnevek nem feltétlenül tükrözik az illető szakmáját, lehet, hogy szimpla kedvtelésként tartott ilyen madarat, netán a madár egyik közismert jellemvonásáról kapta ragadványnévként a nevét. Jóllehet, hogy ezt a nevet az illető már csak örökölte, és semmi köze nem volt a madárhoz, vagy az általa megtestesített fogalomhoz. A galamb a középkorban a béke szimbóluma lehetett.¹⁴ Talán nem véletlen, hogy a Bibliában a Szentlélek ilyen formában szállt le Jézusra.

A földrajzi nevekben ennyire sem tükröződik a galambok fontossága. Településnévként *Galambóc* várát ismerjük,¹⁵ *Galambfalvát*¹⁶ és több *Galambok* helységet, köztük a legjelentősebb Zala megyében volt.¹⁷ Volt még Galambok település a szomszédos Somogy megyében,¹⁸ de a szlavón Körös vármegyében is.¹⁹ Az északi

¹⁴ Corpus Iuris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1526. Budapest 1899. 94–95. Kálmán király I. törvénykönyvének bevezetőjében Szerafin érsek úgy jellemezte Kálmánt, mint „galambi szelidségű tisztaságú” király. Szó szerint: „... rex noster Colomanus, columbinae gratiae simplicitate, ...” Feltételezhetően nem pusztán szójáték volt a fenti eset.

¹⁵ DL 91355 1344. okt. 10. Esztergom? A magyar birtoklású galambóci vár első említése. Galambóc eredeti jelentése galamb út lehetett, ahogy Bolondóc legkorábbi írásmódja is Bolonduth volt. Ld. Reviczky Bertalan: A Vág-Újhelyi prépostság története. Trencsén 1897. 73. 1406. márc. 29.

¹⁶ DL 31382 1410. szept. 9. Galambfalvi Bálint egri kanonok levele. A személynév miatt valószínűsítenni kell egy Galambfalva nevű települést a XV. század elején.; Erdélyből ismerünk is *Galamb* ill. *Galambfalvát*. Ld. Jakó Zsigmond (szerk.): Erdélyi okmánytár. II. 413–414. Az 1332–1333-as pápai tizedjegyzékből tudjuk, hogy volt a telegdi főesperesség erdőháti esperességében Galambfalva, illetve ugyanezen főesperességnek a marosi esperességében Galamb nevű falu.

¹⁷ Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. I. Budapest 1988. 492. *Galambok* helység 1231 óta ismert, 1265-ben *Golombuk Berchy* (Bérce), 1433/37-ben *Galambok velgye* néven ismerték. *Galambod* települést 1332-től ismerték Marosvásárhelytől északra.

¹⁸ Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II. Budapest 1894. 606–607. (a továbbiakban Csánki) *Galambok* (1238. Kolombok, 1331. Golombuk, 1444. Galambok – Somogy vm.).

¹⁹ DL 106924 1362. nov. 9. Körös, DL 101749 1421. dec. 20. (1458-as átírás), DL 101746 1452. szept. 30. Az utóbbi két oklevél a császmái káptalan határozatait tartalmazza többek között a galamboki birtokrész ügyében.

Ung vármegyében létezett egy *Galambháza* település.²⁰ Ismerünk még egy beszédes nevű *Galambosparlaga* birtokot Szatmár megyében.²¹ Hasonlóan kietlen terület lehetett *Galambegre* is.²² 1224-ben Bodrog vármegyében, Csecstó környékén vezetett egy *Golombaya* nevű út.²³ Győr megyében *Galambsokoron* nevű szőlőbirtok is feküdt 1323-ban.²⁴ Két víznév is megőrizte a galamb nevet, ugyanis Ung megyében volt egy *Galamablaxpathaka* nevű vízfolyás,²⁵ illetve Zala megyében *Galamboknyze*.²⁶ Ennyi középkori galambbal kapcsolatos helynevünk őrződött meg. Ezek a települések, területek vajon kimondottan a galambtartás miatt kapták a nevüket, vagy csupán a galambok nagyobb itteni előfordulása miatt? Elvégre a népesebb középkori települések képéhez ugyanúgy hozzátartozhatott a galamb, mint manapság. A galambok a ragadozómadarakkal szemben valószínűleg igen korán behúzódtak az ember közelébe.²⁷ Galambosparlag, Galambegre stb. egyszerűen az ottani népes vadgalamb populációjáról kaphatta nevét, semmi közük nem lehetett az esetleges galambtenyésztéshez, hiszen parlagok voltak, Galambosparlagot például az oklevél szerint kaszálóként hasznosították. Hasonló lehetett a helyzet a galambos utak és szőlőbirtok esetében is. A galambos patak és víz is csak egy népesebb galambpopulációról kaphatta nevét. Lehetséges, hogy egyes 'galambos' földrajzi helyek a magyar honfoglalás előtti idők óta őrizték nevüket. Lehetetlen eldönteni, hogy a középkori galambos helyneveknek (és személyneveknek) volt-e bármiféle köze magához a ga-

²⁰ Csánki I. 394. Golombháza (1325. – Ung vm.)

²¹ DL 18119 1478. dec. 4.

²² Mályusz Elemér és Borsa Iván: Zsigmondkori oklevéltár. V. Budapest 1997. 387. (a továbbiakban ZSO) 1415. „terram sabulosam Galambegre”

²³ Hoffmann István – Rácz Anita – Tóth Valéria: Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. I. Debrecen 1997. 86. (a továbbiakban Hoffmann); Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. Budapest 1987. 715. (a továbbiakban Györffy)

²⁴ Hoffmann II. 77.; Györffy II. 586.

²⁵ ZSO II/1. 85. 728. 1400. dec. 24. Váradai káptalan.; Ugyanott volt *Galamblaza* birtok is. Ld. Kristó Gyula (szerk.): Anjou-kori oklevéltár. VI. Budapest-Szeged 2000. 84. 1321. júl. 25.

²⁶ ZSO III. 677. 1412. nov. 11.

²⁷ Szikora 10-11.

lambtartáshoz, és ha volt is, ezeket a galambokat hírvitelre képezték-e, használták-e? Manapság a postagalambokat tréningezik a jobb eredmények eléréséért. A biztosabb hazatalálás miatt először kisebb távolságokból eresztik haza őket, és fokozatosan növelik a távot.²⁸ Feltehetően nem lehetett ez másként a középkorban sem. Írásos nyomát viszont nem találjuk. Egyszerűen nincsen írásos dokumentumunk magyar középkori postagalamb használatról, pl. a galambok szállításáról.

Írott forrásainkat sorra véve úgy látom, hogy a galambok kárpát-medencei jelenlétét először Nagy Károly *Capitulare de villis*-e bizonyíthatja. A IX. századi rendelkezés szerint az uralkodó ellátására minden bírónak pávát, fácánt, kacsát, galambot, fűrjet és gerlét kellett tartania a faluban.²⁹ Mivel a frankok szilárdan berendezkedtek a Kárpát-medence nyugati felén, feltehető, hogy a galambok tartását sem hanyagolták el. Ugyanakkor le kell szögezni azt, hogy a galambokat és egyéb szárnyasokat pusztán az uralkodói húsellátás okán tartották.

A már említett neveken kívül például a pozsonyi számadáskönyv szól galambokról. 1410-ben Zsigmond király Pozsonyban időzött, és a város gondoskodott az ellátásáról. Két különböző alkalommal is szolgáltak fel a király asztalára galambot, így május 29-én reggelire egyebek mellett két galambot is vásárolt a város 8 denárért, majd június 3-án szintén reggelire újfent két galambot vett a város csak 6 denárért.³⁰ Galambon kívül evett például fűrjet is az uralkodó Pozsonyban.³¹ Tehát itt is, a galamb és más kisebb testű madár úgy szerepelt, mint az uralkodó eledele. A XV.

²⁸ Mackrott 153.

²⁹ Sz. Jónás Ilona (szerk.): Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. Budapest 1999. 157. *Capitulare de villis* 40. rendelet.; Georgius Henricus Pertz (ed.): *Monumenta Germaniae Historica. Leges I.* Hannover 1835. (1991-es reprint) 184.

³⁰ Fejérpataky László: Magyarországi városok régi számadáskönyvei. Budapest 1885. 44-45.

³¹ Uo. 46.; A galambok elfogyasztására az első magyarországi adatunk IV. Bélával kapcsolatos a *Stájer Rímes Krónikából*. „A németek koplálnak. A magyarok viszont nem kérnek mást lovaik számára, s ha királyuknak [IV. Béla] már egy madara is van, lett legyen tyúk vagy galambfióka is, beéri azzal fiastul. Egy szekér hagymán tovább megél Béla király, mint Ottokár [cseh király] ezer vaddisznón...” Idézet helye: Czeglédy Ilona – Lovász Emese: *Élet a diósgyőri várban. Tanulmányok Diósgyőr történetéhez* 7. Miskolc 2000. 154.

század elején már Budán is mindennapos szokásnak számított a galambhús evése.³² A galamboknak esetleg a tojását is elfogyasztották a középkorban, legalábbis Temesvári Pelbárt az általa ismert madarak tojásairól írva megemlíti, hogy a galambtojás fehér.³³ Mindenképpen ismernie kellett a galambokat, de azt sehol nem említette, hogy hírközlésre használható lenne, pedig ókori auktoroktól is idézett bőven.

A galambposta középkori felhasználására a legjobb cáfolat a középkori berendezkedésünk. A hódoltság korában már több emlékünks is van galambpostáról, de akkor volt is értelme a galambnak. Szilárd végvárrendszerek húzódtak egymással szemben, előrébb a hírt adó kisebb végvárok, hátrébb a központok, ahol jelentősebb sereg székelt, és felmentő csapatokat lehetett küldeni a szorongatott várak. A galambposta felhasználásának csak a szilárd, jól szervezett, központosított birodalmak kedveztek, mint a roppant kiterjedésű arab területek. A hódoltság korában a törökök és velük szemben a magyarok szintén ilyen berendezkedést követtek.

A középkorban viszont nem volt ilyen erős központi rendszer, sőt maga a magyar végvárhálózat is csak Zsigmond császár idején kezdett kiépülni. Nem volt olyan pontosan kialakult rendje a hadászatnak, mint később, ekkor még a hadak vezetői bíraskodási funkciót is betöltöttek, keresztül-kasul utaztak az országban, illetve a saját területükön. Nem lett volna értelme a fenti példánk alapján Munkácsról galambot repíteni Budára, hiszen a király lehet, hogy éppen Ausztriában vagy Csehországban tartózkodott, de akár a délvídeken is hadakozhatott a török ellen. Hasonlóan a helyettesei. A futár ráadásul útközben találkozhatott másokkal, akik felvilágosították a címzett pontos tartózkodási helyéről, netán éppen belefuthatott a király kíséretébe, de a galamb nem állt meg céljáig (ahol jó eséllyel senkit nem talált),

³² Blazovich László – Schmidt József: Buda város jogkönyve. Szeged 2001. II. 392. 154. art. A tyúkárusoknak nevezett kofák a következő baromfikat árulhatták: tyúkokat, libákat, kacsákat, galambokat és szopós malacokat. Maga a jogkönyv 1403 és 1421 között keletkezhetett. Ld. uo. I. 26.

³³ Temesvári Pelbárt válogatott írásai. (válogatta V. Kovács Sándor). Budapest 1982. 238.

útirányát nem módosította. A decentralizált magyar középkori államberendezkedés nem kedvezett a galambpostának, ezért nem is tanúskodik erről írott forrás.³⁴

Ezt támasztja alá a Szent László és Kálmán királyok alatt törvényekkel szabályozott futárszolgálat is. László rendelkezett a futárok (cursor, nuncius) által elhagyott lovakról,³⁵ Kálmán pedig magát a futárok intézményét szentesítette.³⁶ Később, a XV. századból Eperjes és Lőcse középkori érintkezései vizsgálhatók könnyen a városi számadáskönyvek alapján. Megállapíthatjuk, hogy a két város gyalogos-, de főleg lovasfutárokat alkalmazott. Tudomásunk szerint az összes felvidéki város futárokat alkalmazott, és nem galambpostát.³⁷

Még érdekesebb, hogy az 1548-ban egri várkapitánnyá kinevezett Dobó István 1550-től futárpostát állított fel. A lényeg az volt, hogy minél hamarabb lehessen akár Bécsig vinni a hadihíreket. Dobó postája állítólag roppant hatékonyan működött, ugyanakkor galambokról szó sem esett. Az 1552-es ostrom előtt logikus lett volna, hogy az előrelátó hadvezér galambokat vitessen be a várba (az egri galambokat pe-

³⁴ Könyöki József: A középkori várak különös tekintettel Magyarországra. Budapest 1905. A várbeli hírközlési formákat tárgyalva meg sem említi a galambpostát, csak a fény- és hangjeleket.

³⁵ Závodszy Levente: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Budapest 1904. 177. (a továbbiakban Závodszy) Szt. László III. törvénykönyve 14. fejezet: „Azokról, kik a futó követektől [cursoribus] elhagyatott lovat megtartóztatják. Ha valaki futó követektől elhagyatott lovat fog el, három hétig mutogassa a templomnál vagy a sokadalomban; és ha gazdája nem kerül elő, adja a király szedőjének.”, uo. 180. 28. fejezet: „A futó követekről, hogy három mérföldön túl el ne vigyék a lovat. Futó követ egy se merje a harmadik falun túl elvinni a lovat, és sem a templomba, vagy a püspök avagy ispán udvarába igyekező emberek, sem papok vagy egyházi személyek lovát el ne vegye, szekerükből ki ne fogja. 1. § Különben akármicsoda lovat talál, elveheti, hogy a király követése hamarabb járjon. 2. § Aki pedig a futó követet megveri, ötvenöt pénzzel [pensis], aki kantárszáron fogván visszatartóztatja, tíz pénzzel bünhődjék.”

³⁶ Závodszy 188. Kálmán I. törvénykönyve 36. fejezet 2. § „Ha a végekben valami nagyobb dolognak cserdül híre, az ispán két követet négy hadra fogható lóval indítson a királyhoz, a kik a magok kenyerén elérkezvén kérik meg az ő útköltségüket a nádorispántól, és mégannyit kapjanak a visszaútra.”

³⁷ Iványi Béla: Eperjes és Lőcse érintkezései a középkorban. Közlemények Szepes Vármegye Múltjából 1913/1. 1–2.; Fejérfpataky idézett művében számtalan, futárokra vonatkozó hivatkozás van a *futár* tárgyszó alatt.

dig más végvárakba vigyék), hogy így emberveszteség nélkül tudjon levelezni feletteseivel és más várkapitányokkal. Nem ez történt, a nevezetes ostrom ideje alatt is vannak feljegyzéseink a várból az ostromgyűrűn keresztül kijutó futárokról, akik közül többen sikeresen vissza is lopóztak az erődítménybe.³⁸ 1532-ben, Esztergom ostromakor a német védők fényjelekkel próbáltak érintkezni a kintiekkel.³⁹

A legelső magyar galambposta állítólag Szigetvár 1566-os ostromakor indult el, amikor is a várvédők Kanizsára küldtek galambot a körülzárt várból.⁴⁰ A történet elképzelhető (de nem hiteles), elvégre ekkor már majdnem 200 éve volt a magyar végeken a török, és lehetett ideje a magyaroknak eltanulni a galambhasználatot. Ugyanakkor mivel az erről szóló híradás – Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* című műve – csak 1645–46 telén íródott, emiatt könnyen lehetséges, hogy inkább csak a szerző saját korának értékes forrása az ostrom leírása a galambküldés.⁴¹ Csupán feltételezés, de könnyen elképzelhetőnek tartom, hogy a postagalamb használatot a törökök hadititokként kezelték, emiatt nálunk (és tőlünk nyugatabbra) a galambok kiképzése, használata csak jóval a törökök magyarországi berendezkedése (1541) után terjedt el. Az is valószínűnek látszik, hogy a galambpostát a törököknek eleve nem volt érdemes a kialakult végvári harcok előtt használnia Magyarország irányá-

³⁸ Sugár István: Az egeri vár hadi postája a XVI. században. *Hadtörténelmi Közlemények* 1982. 206-215.

³⁹ Bariska István (szerk.): Kőszeg ostromának emlékezete. Budapest 1982. 147–148. A szöveggyűjtemény idézi a kortárs Paolo Giovo *Jelenkori történetek könyve* c. munkáját, miszerint 1532-ben a János-párti magyarok Esztergom városát ostromolták, ahonnan a védők „napal zászló- és füstjelekkel, éjszaka pedig tűzjelzéssel” kértek segítséget.

⁴⁰ Gróf Zrínyi Miklós: *Szigeti veszedelem*. Budapest 1977. 118. XIII. ének 86-88. versek. A postagalambok mellőzését megerősíti egy konferenciakötet is, ami meg sem említi, hogy bárki használhatta volna Magyarországon ezeket a közép- vagy a korájukban. Ld. Petercsák Tivadar és Berecz Tamás (szerk.): *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*. *Studia Agriensia* 20. Eger 1999.; Tagyib Gökbilgin: *Szigetvár ostroma és elfoglalása 1566-ban (török források szerint)*. *Hadtörténelmi Közlemények* 1966. 793–799. A török leírások (szemtanúk) nem tudnak postagalambról, csak nyilvánvalóan erősített üzenetről.

⁴¹ Angol nyelvterületen pl. a *carrier pigeon* (postagalamb) kifejezés 1641-ben jelent meg. Online Etymology Dictionary *carry* szócikk (www.etymonline.com). Európaszerte ekkortájt vált ismertté a postagalamb.

ban. Elvégre a felvonuló török had folyamatosan mozgásban lévén inkább lovasfutárokat küldözgettek a csapatrészek, várak között, és amúgy is minden évben hazatértek a seregek. Emiatt a török postagalamb használatról is csak egy késői és feltételes híradás szól a magyar határ közelében 1458 tájáról.⁴²

Érdekes lehet még a magyar középkori galambászat, a galambposta régészet felőli megközelítése.⁴³ Úgy tűnik, hogy tojánhéjleletek alapján egyelőre nem tudunk régészeti adatot találni az avar, langobárd és későbbi középkori galambtartásra a Kárpát-medencében, pedig ezeket dolgozták fel jobban kutatóink.⁴⁴ A magyar *középkori* leletekből jelen pillanatban a galambokról semmit nem tudunk kimutatni. Ez egyáltalán nem a régészek számlájára írható, csak azt kell látnunk, hogy sokkal inkább a háziszárnyasok jelenlétére koncentráltak, hiszen az mutatja, hogy mennyire volt állandó egy-egy település. Pedig az esetlegesen felbukkanó galambleletekből

⁴² Thúry József: Török történetírók. I. Budapest 1893. 160. Szeád-Eddin: *A történetek koronája*. A szerző leírta Galambóc 1458-as(?) ostromának előkészületeivel kapcsolatban, melyet Nisben (Szerbia) tervezgetett a császár, hogy „a terv galambját Gögerdsinlik [Galambóc] vára meghódításának levegőbe röpítvén” készítette elő a támadást. Kérdés, hogy itt szóvirágról/szójátékról van szó csupán, vagy Nis várából valóban postagalambokkal értesítette a környező vilájeteket a mozgósításra?

⁴³ Ennél a résznél külön köszönetet kell mondanom dr. Gál Erikának (MTA Régészeti Intézet, archeornitológus), akinek a segítségével ez nem írható meg.

⁴⁴ Jakab Béla: Avarkori sírok tojánhéjleleteinek tanúságtétele. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974–75/1. 327–342. Több Csongrád megyei településen (Szeged, Dorozsma, Kiszombor, Deszk, Csengele stb.) nyári lúd (*Anser anser*) és házityúk (*Gallus domesticus*) tojásmaradványait lehet felmutatni.; Jakab Béla: Fosszilis avar- és középkori tojánhéjleletek összehasonlító vizsgálata. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1976–77/1. 41–47. A fent említett Szeged környéki avar kori maradványok mellett a Vésztő-Mágori monostor (XI–XIV. sz.) leletanyagai szerepelnek. Eszerint a házi lúd (*Anser anser domesticus*) volt a leggyakoribb, de volt házi kacsa (*Anas platyrhynchos domesticus*), házityúk és szárcsa (*Fulica atra*) tojánhéjmaradványa is.; Jakab Béla: Újabb tojánhéjlelet-vizsgálatok eredményei. Longobard és avar kori leletanyag vizsgálata. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1978–79/1. 311–322. Három különböző lelőhely (Rácalmás, Dunaújváros és Tamási) tojánhéjmaradványai alapján házi tyúk, nyári lúd és bőjti réce (*Anas querquedula*) fajokat talált.; Bartosiewicz László: Állatcsontok Balatonkiliti VII–VIII. századi avar temetőjéből. Somogyi Múzeumok Közleményei 1995. 175. Házityúk és tojásaik, illetőleg házi lúd maradványok kerültek elő az itteni sírokból. – Tehát nem kis területen nem találni koraközépkori galamb tojánhéjleleteket.

(elsősorban nem is tojánhéjakból) sok mindent meg lehetne állapítani.⁴⁵ Ettől függetlenül persze jó néhány publikált középkori madárleletet ismerünk már.⁴⁶ Nagyon szerencsés körülmények esetén az előkerült csontmaradványok alapján meg lehetne saccolni, hogy hol tartották őket, és vajon mire használhatták a madarakat, a csontok sérülése alapján ki lehetne jelteni, hogy elfogyasztották-e őket vagy sem. Nem állítom, hogy ezek roppant fontos, perdöntő dolgok lennének, de valamelyest segít-

⁴⁵ A régészek egyszerűen nem koncentrálnak a házimadarakra. Ha koncentrálnak valamire, az az épület, cserép, fém, sír stb. volt. Az, hogy összeszedték a csontokat, netán iszapoltak, már pozitívum. Abból is kallódhatott el csont, amit összegyűjtöttek, főleg a kisebbek. Egy régész általában nem tudja ránézésre megkülönböztetni a vad madarak leleteit a háziaktól, ahhoz archeozoologus – lehetőleg madárcsontszakértő kell.

⁴⁶ A galambokon kívül jó néhány középkori madárlelet fellelhető a mai Magyarország területén. További házityúk és más vadmadárleletekre vonatkozóan még ld. Vörös István: Késő középkori gabonásvermek állatsont leletei a Csepel-szigeten. Budapest Régiségei 1998. 324–325. 110 db házityúk csontot találtak 18 egyedről és 82 db csóka csontot 14 egyedről; Bartosiewicz László: Data on the Culture History of Crows (Corvidae) in the Hungarian Middle Ages. In: Kovács Gyöngyi szerk.: „Quasi liber et pictura”. Budapest 2004. 37–41. A varjúfélekről például tudni lehet, hogy nagy valószínűséggel nem eledelül fogyasztották őket, hanem pusztán kedvtelésből tartották az állatokat.; Bartosiewicz László: Közép- és török kori állatmaradványok Segesdről. Somogyi Múzeumok Közleményei 1996. 185., 197. Nagy számú középkori házityúk, kisebb számú házi lúd és kacsá maradvány került elő Segesd környékén (Somogy m.); Vörös István: Török kori állatsontleletek Magyarországon. In: Gerehlyes Ibohya – Kovács Gyöngyi szerk.: A hódoltság régészeti kutatása. Opuscula Hungarica III. MNM Budapest 2002. 341., 347–348. 38 db 15–18. századi török lelőhely csontanyagát átvizsgálva többségben volt a házityúk, de megtalálható volt még a lúd, a kacsá, a pulyka (*Meleagris gallopavo*) és a páva (*Pavo cristatus*) csontmaradványa is.; Vörös István: Egy 15. századi ház állatsontlelete Vácott. Archaeologiai Értesítő 1986. 255–256. Itt is a házityúk dominált, de azonosíthatóak voltak még házi lúd és szajkó (*Garrulus glandarius*) maradványok is.; Vörös István: Az ugodai vár középkori állatsontmaradványai. Acta Musei Papensis 1988. 99., 104. 28 db házityúk és 8 kakas csontmaradványait találták meg, ezek mellett 15 db házi lúd csontot, 1 db nagy kócsag (*Egretta alba* L.) és 1 db macskabagoly (*Strix aluco* L.) csontot tudtak beazonosítani.; Gál Erika: Madárleletek a bajcsai várból. In: Kovács Gyöngyi – Kőfalvi Csilla szerk.: Weitschwar/Bajcsa-vár. Egy stájer erődítmény Magyarországon a 16. század második felében. Zalaegerszeg 2002. 101–105. Bajcsavár 1578–1600 között állt Nagykanizsa közelében, császári kézben. A vár madár-csontleletei között dominált a házityúk (53,5%) illetve a lúd (35,5%). Ezeken kívül tőkésréce (*Anas platyrhynchos*), rózsás pelikán /gödény/ (*Pelecanus onocrotalus*), vörösgém (*Ardea purpurea*), karvaly (*Accipiter nisus*), pusztai sas (*Aquila rapax*), szárcsa, örvös galamb (*Columba palumbus*) és valószínűleg vetési varjú (*Corvus fr. frugilegus*) csontokat azonosított a szerző. Az örvös galamb egyébként erdei környezetben élő, vonuló madár, emiatt postaszolgálatra feltehetően alkalmatlan, kedvtelésből v. étkezési céllal tarthaták.

hetnének galambjaink középkori szerepének vizsgálatánál. Egészen bizonyos, hogy régészeink időről-időre még találni fognak további galambleleteket, és a későbbiekben felbukkanó, szerencsés megtartású maradványok jó dokumentálásával előrébb tudják majd mozdítani ezt a kutatást.

Mivel a római korabeli Gorsium (Tác) lelőhelyről került elő házigalamb csontmaradványa,⁴⁷ és a török korból újfent tudunk házigalamb maradványokról,⁴⁸ így az írott források ismeretében régészetileg nem feltételezhetjük, hogy a középkorban ne lettek volna galambok a Kárpát-medence területén.

SZABOLCS MARTON

Were there carrier pigeons in Medieval Hungary?

The fastest way of newscast in the Middle Ages could have been the use of carrier (homing) pigeons. So my paper is engaged in the history of carrier pigeons in the medieval Carpathian Basin. This study found out, that there weren't carrier pigeons in the Hungarian Kingdom's area in the Medieval Era. The use of these animals was started in Hungary only in the 1550's by turks.

⁴⁷ Bökönyi Sándor: *Animal Husbandry and Hunting in Tác-Gorsium*. *Studia Archaeologica* VIII. Budapest 1984. 93–95. A római korban házityúk, házi lúd és házigalamb (*Columba domestica*) maradványokat találtak, ez utóbbit 2 kifejlett egyedtől. A szerző szerint a házigalamb leletei – annak ellenére, hogy a római kor fontos madara volt – ritkán bukkannak fel. Gorsium területén különféle vadmadár csontokat is felleltek, mint pl. az erdei galambét. Uo. 98–99.

⁴⁸ Dr. Gál Erika szóbeli közlése, miszerint Szendrő várában (XVI. sz. vége) azonosítottak galambcsontokat. Publikálatlan adat.